

Методика мови

ДО ПРОБЛЕМИ РОЗРОБЛЕННЯ МЕТОДИКИ НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ УЧНІВ ЛІЦЕЮ НА ЗАСАДАХ КОМПЕТЕНТНІСНОГО ПІДХОДУ

(АНАЛІТИЧНІ МАТЕРІАЛИ КОНСТАТУВАЛЬНОГО ЕТАПУ ЕКСПЕРИМЕНТУ)

Ніна ГОЛУБ,
доктор педагогічних наук, професор,
завідувач відділу навчання
української мови та літератури
Інституту педагогіки НАПН України

УДК81?367.4=161.2

У статті проаналізовано й узагальнено матеріали констатувального експерименту з проблеми компетентнісного навчання української мови учнів ліцею. У результаті виявлено прогалини ціннісного виховання, формування кризь призму цінностей ставлення до себе, до світу, до подій і явищ у ньому. На думку авторки, сучасним методикам бракує функційності, завдань розвивального характеру, культурного компонента. Обмеження впливу культури на сучасну школу гальмує психологічний і соціальний розвиток учнів, формування в них патріотизму, багатьох моральних чеснот. Зважаючи на психологічні особливості підліткового віку, саме в цей період необхідно спрямувати зусилля методик на формування переконань і поглядів учнів, на усвідомлення себе, своїх можливостей, уподобань, на вибір моральних цінностей, визначення перспектив і планів на майбутнє.

Ключові слова: емоційна сфера учнів, анкети, цінності, ставлення, мовні навички, аналіз, методика компетентнісного навчання.

Поставлення проблеми. Розроблення кожної принципово нової методики починається із осмислення суті новизни, факторів, що її спричинили, вивчення реалій, щоб з опорою на все це розробити продуктивний механізм формування нового освітнього продукту. З огляду на те, що роль сучасної освіти визначають три напрями — *індивідуальний* (сприяти розвиткові особистості учнів), *культурний* (сприяти глибинному розумінню світу) і *економічний* (сприяти формуванню в учнів необхідних навичок, що допоможуть йому заробляти на життя й забезпечувати економічну ефективність), предметні методики мають реалізувати завдання кожного з них.

Зосередимо нашу увагу на індивідуальному призначенні освіти.

Аналіз наукових розвідок. Поява і розвиток позитивної психології як нового напрямку в науці стала поштовхом до вивчення позитивних аспектів людської психіки, суті поняття «щастя», складників і механізмів його. Такий поступ сприяв визнанню важливості емоційного інтелекту, або емоційної чуйності. Емоційний інтелект розглядають як «набір особистих і міжособистісних рис, а саме: здатність розуміти свої й чужі емоції; уміння виражати свої почуття; уміння ладити з іншими людьми; навички чітко формулювати свої думки; емпатія, або ж уміння проймагтися станом іншої людини; здатність позитивно й чуйно реагувати на нові ситуації [2, 193]». Саме ці навички міжособистісного спілкування сучасні вчені називають «найбільш бажаними особистісними характеристиками, оскільки в сучасному суспільстві вони є ключовими факторами продуктивних стосунків у родині, на роботі й у новому стилі керівництва [2, 193]».

Тенденція до вихолощення (вигорання) емоційної сфери викликала тривогу багатьох науковців світу.

З огляду на зміну освітнього курсу в Україні, переорієнтування його зі збагачення знаннями на розвиток особистості учня, актуалізують такі сентенції:

1. У полі зору освіти має бути дитина загалом, а не лише її академічні здібності. Призначення вчителя — розвивати емоційну сферу й фізичний стан дітей, сприяти моральному вихованню й творчій спроможності.

2. Пізнати себе так само важливо, як і пізнати зовнішній світ. Життєво необхідно навчити дитину досліджувати власні емоції й особистісні цінності, розвивати свою творчу фантазію й можливості самовираження.

3. Одна з найголовніших функцій учителя — виявляти індивідуальність кожної дитини. У цьому сенсі освіта являє собою процес самореалізації [2, 197]».

Важливість підліткового віку психологи визначають тим, що саме в цей період формуються переконання й погляди на життя, на світ і людей у ньому; школярі, усвідомлюючи себе, свої можливості, уподо-

бання, обираючи моральні цінності, визначають перспективи й будуть плани на майбутнє. У процесі становлення особистості життя набуває певного сенсу. Усе це вчені називають **рунтям** для формування емоційного інтелекту [1, 116]. Цінність емоцій для розвитку дитини підсилюють адаптивна, оцінювальна й спонукальна функції їх. Саме через емоції виявляємо, як підлітки сприймають світ і ставляться до нього.

Виділяють такі складники емоційного інтелекту: **самосвідомість** (як підгрунтя EI), тобто здатність усвідомлювати, аналізувати й глумачити свої емоції; **володіння собою** (або емоційний баланс), **управління стосунками** (або здатність взаємодіяти з усіма, хто вас оточує),

Виділення нерозв'язаних питань проблеми, яким присвячено статтю. На констатувальному етапі експерименту важливо було виявити лакуни, що потребують заповнення. За висновками психологів, у підлітковому віці емоційна сфера зазнає змін, і вчителів варто знати, що впливає на зниження успішності, чим керуються учні у виборі поведінкових норм.

Мета статті — проаналізувати матеріали констатувального етапу експерименту, зробити висновки й узагальнення, важливі для методики компетентнісного навчання української мови учнів ліцею на рівні стандарту.

Виклад основного матеріалу. Теоретично підтверджено важливість емоційного інтелекту для загального розвитку дитини, наявність ціннісної шкали, що є визначальною для становлення її як особистості, громадянина, стан готовності її соціалізуватися. Про актуальність порушеної проблеми свідчить поширений серед європейців вислів: «Завдяки IQ ви влаштуєтесь на роботу, завдяки EQ — робите кар'єру». Запитання анкет для учнів дібрано таким чином, щоб виявити передусім досягнення/прогалини у формуванні ціннісного компонента освіти й розвитку емоційного світу дитини.

Аналіз відповідей на запитання №1 анкети (*Охарактеризуйте себе, яким (якою) ви є на уроці української мови*) дає підстави зробити висновки, з одного боку, що учні не володіють навичками самохарактеристики загалом і в конкретній ситуації, а з іншого — з якою неоднорідною аудиторією доводиться працювати вчителів. Відповіді згрупували таким чином: зацікавлені, уважні (27%); активні (24%); спокійні (7%), іноді активні — іноді пасивні (6,7%), пасивні, споглядачі (8,7%), допитливі, намагаються все запам'ятати; (3,91%), немає відповіді; (3,35%). Привертають увагу такі варіанти відповідей: 2,23% учнів прагнуть нових знань, 1,67% почуваються тривожно, 1,11% — невпевнені в собі або втомлені.

Готуючи до життєвих викликів, учителям потрібно формулювати, озвучувати ці виклики й системно спільно з учнями працювати над пошуками способів і шляхів протистояти їм. Один із таких — конкуренція на ринковій праці. Учні сьогодні мають знати, працівників із якими характеристиками потребує суспільство, і намагатися формувати ці риси в собі. Друге запитання анкети (*В умовах, коли ви в числі 5-ох претендентів на одне престижне місце, розкажіть про свої переваги*) дало змогу нам виявити такі результати: не всі учні готові конкурувати (15% опитаних не знають про свої переваги чи не готові конкурувати), своїми перевагами вважають такі характеристики:

комунікабельність, товариськість (16%), відповідальність (14,5), грамотне українське мовлення (14%), здатність швидко навчатися нового (10%), цілеспрямованість, працьовитість (9,5%), наполегливість (8%), активність (6,5%), уміння працювати з інформацією (5,5%) та ін. Приємно, що названо риси, на які є суспільний запит у світі (комунікабельність, активність, відповідальність, цілеспрямованість, уміння працювати з інформацією), однак невеликий відсоток.

Поодинокі відповіді, але важливі для того, щоб конкурувати: вірю в себе; умію домовлятися; гарно ставлюся до людей; упевнена в собі; не боюся труднощів; умію творчо мислити; намагаюсь розв'язувати проблеми, а не уникати їх; досягаю поставлених цілей.

Окремі варіанти відповідей потребують уваги вчителя, коригування й аналізу, навчання учнів визначати в умовах конкурсу головне й другорядне, важливе й несуттєве, а саме: *солідний; не маю інвалідності; гарний; талановита; добре знаю математику й фізику; готова імпровізувати; можу щось гарно прочитати, вивчити вірша; маю багато вільного часу, прискіпливий, найрозумніша, найшвидша...єдина перевага; доволі добре знаю українську мову, здатна виконувати безліч різних робіт; умію жартувати; маю багато ентузіазму; здатна жертвувати часом і енергією; здатний працювати цілодобово; відвідую секцію волейболу; я маю презентацію для останнього туру; я буду робити все можливе, щоб отримати це місце; уміння швидко розуміти та запам'ятати матеріал уроку; чітко викладати свої думки у творах та висловленнях; можу легко налаштуватися на будь-яку роботу; я звичайний учень, у мене немає ніяких здібностей, але якщо поміркувати, то я ...; добре знаю японську та інші мови, тому я гідний претендент; у мене є друг Артем; полюбляю пізнавати нове; неконфліктна, хитра, але справедлива; розумна, талановита, інтелектуальна, хороша, щедра, порядна, милосердна, довірлива, спокійна, товариська, чуйна, щира, охайна; знаходжусь в чудовій фізичній формі; швидкий розум; люблю відкривати щось нове для себе; я маю більше знань; я швидко навчаюсь — єдина перевага; я не люблю програвати — 1 перевага; можу виконати не лише завдання, а різні контактування з людьми; ця робота цікавить мене не лише за оплату, а й тому, що вона мені до вподоби, на ній цікаво; граю на музичному інструменті (грав); я старанна, готова йти до кінця; сміливість, точність, довірливість.*

Ці варіанти відповідей можуть слугувати матеріалом для проблемних завдань, у яких пропонуємо учням вибрати 5—7 найсуттєвіших характеристик для участі в конкурсі на вакантну посаду перекладача (учителя, менеджера з персоналу тощо).

Результати освітньої діяльності учнів значною мірою залежать від того, як вони сприймають шкільний предмет. Особливістю української мови як предмета є входження її в усі сфери суспільного життя, цінність в усіх вимірах — особистісному, громадянському, суспільному, державному, культурному тощо.

Пильної уваги вчителів, методистів, лінгводидактиків потребує проблема ставлення до української мови і сприйняття її. З анкет дізнаємося, що учні сприймають українську мову як рідну мову (27,5%), як обов'язкову державну мову (14,5%), як засіб спіл-

кування (10,5%), як навчальний предмет, що є обов'язковим у ЗНО (9,7%), як засіб самореалізації, саморозвитку (6,5%), як мову моєї країни, невід'ємну частку мого життя (3,5%), як важливий предмет, що робить людину кращою (2%), як спосіб об'єднати людей в одне ціле (1,5). Від цих ставлень у майбутньому залежатиме, як сьогоднішні учні захищатимуть позицію української мови, чи розглядатимуть вони питання мовної політики як надважливі.

Приємно здивували поодинокі відповіді: як спосіб довести свою любов до України; як частину Батьківщини, як символ України; як щось неймовірне, що торкається мого серця; це місточок у краще життя; як головний чинник формування суспільства; як важливий чинник у формуванні особистості й держави; як ключ до знань; частинку душі, серця; засіб вираження почуттів; як мову, яку я вивчаю, щоб працювати в Україні; складник творчого натхнення.

Знання орієнтований характер ЗНО з української мови здебільшого визначає перші позиції відповідей на четверте запитання анкети (*Що цікавить мене на уроці української мови*): як правильно говорити (24,5%), як скласти ЗНО (виконати тести) (21%), як грамотно писати (15,5%). Хоч і з меншим відсотком, та все ж виявляємо відповіді: що нового дізнаюся (7%), розширення словникового запасу (7,5%), максимальне поєднання теорії з практикою (6,5%), різноманітність інформації (4%).

Хоч і поодинокі, та все ж насторожують інші відповіді: немає різниці; коли дзвінок і де кома; іноді щось цікавить; нічого; усе, що може допомогти мені одержати гарну оцінку; оцінка в таблиці; однозначно не можу сказати; оцінка за самостійну роботу; іноді щось цікавить; немає відповіді.

У визначенні особистісних цінностей (*запитання №5 анкети*) учні надають перевагу родині, дружбі (друзям), здоров'ю, чесності, освіті, повазі до людей. З-поміж громадянських цінностей (*запитання 6*) найважливішими школярі вважають патріотизм, свободу слова, відповідальність, справедливість, гідність, права людини і державну мову.

Однак прикро, що 2,5 % опитаних не визначають особистісних цінностей, а 11,5% — громадянських. Про нерозуміння суті цінностей свідчать і такі, наприклад, відповіді: «вірна, щира, довірлива, весела», «чутливий, добрий вчливий», «легко навчаюся, розум», «ставлюся до всіх добре, усмішка мені личить».

Усе більшої уваги потребує емоційна сфера школярів. Уміння правильно реагувати на все, що оточує, сприяє формуванню адекватного ставлення учнів до себе і світу. Якщо не навчити дітей це робити, то це за нас зроблять ЗМІ. Наступне запитання анкети передбачало визначити, що за останній місяць школярів здивувало, вразило, розчулило, образило, обурило.

Результати анкетування засвідчують критичну ситуацію: 22,5 % учнів ніщо не здивувало, 27,5% — не вразило, 31% — не розчулило, 37% — не образило і 23,5% ніщо не обурило. Отже, відповідь «ніщо» (нічого) посіла перші позиції. Найбільше здивували погодні умови (11%), завдання ЗНО (8,5%); відповідно другу й третю позицію посіли такі події: вразило: трагедія в Кемерово (16%), пробне ЗНО (9%); розчулило: події у фільмі, серіалі, відео на ютубі (20%); події в Кемерово (14,5%); художній фільм (8%); образило: поведінка лю-

дей: байдужість, грубість, неповага, безвідповідальність (21%); ЗНО (18%); обурило: пробне ЗНО (19%); недбалість людей у ставленні до їхньої роботи (14%).

К. Робінсон, розглядаючи проблему розладу емоційної сфери, зазначає: «Багато людей усвідомлює, що не розуміє своїх почуттів [2, с. 192]».

Загалом у переліку того, що дивує старшокласників, читаємо: «безвідповідальність людей за свої вчинки»; «погода», «холодний березень», «пізня весна», «сніг весною»; «що можуть шпіонити через веб-камеру»; «приїзд китайського гурту»; «стосунки деяких людей у суспільстві»; «різні характери людей»; «нецензурна лайка мого товариша»; «слово *диджей*»; «нові підземні переходи в Чернігові»; «просто люди»; «не вимагають гроші»; «кількість можливих синонімів»; «система, якій підпорядковується людство»; «краса міста»; «збільшення мінімальної зарплати»; «ЗНО з англ. перенесли на канікули»; «можуть шпіонити через веб-камеру»; «погана оцінка за мовленнєве оформлення в переказі»; «несподіваний візит родича»; «навколишній світ»; «влада, політика»; «велика кількість трагедій»; «криза в країні»; «бездіяльність політиків і реформи, які не працюють»; «різка зміна клімату»; «політичний стан в Україні»; «несправедливість влади»; «невихованість людей» та ін.

Серед поодиноких, нетипових відповідей приємно читати про те, що вражає відвага воїнів АТО; ставлення друзів до життєвих ситуацій; досягнення людиною недосяжних цілей; допомога людини, від якої її не чекав; похід у галерею; перемога спортивної команди; закохані пари; художня книжка; український патріотизм; гол у ворота «Ювентуса»; милозвучність української мови; більшість людей не знає елементарних правил; трейлер до фільму; концерт Луни; роман «Земля»; шкільне життя; роман П. Куліша «Чорна рада»; поїздка за кордон; поїздка в Карпати; сюрприз друзів на день народження; вірш «Як добре те, що смерті не боюся я...»; вірш Ліни Костенко «Страшні слова»; роман «Чума».

Розчулення в окремих реципієнтів викликає «ніжність почуттів»; «ставлення друзів до мене»; «єдність людей у складних ситуаціях»; «благодійність»; «турбота кішки про своїх кошенят»; «щирість і доброта малої дитини»; «люди, які потребують допомоги»; «смерть домашньої тварини»; «привітання для мами»; «безпритульна тварина»; «відважність маленьких дітей»; «дідусь у тролейбусі»; «моє життя»; «вивчення іноземцями української мови»; «бідність людей у країні»; «голодна собака біля смітника»; «важке становище країни»; «особисті почуття»; «допомога бабусі в автобусі»; «життєва історія Лесі Українки»; «подарунком батьків — домашня тварина»; «смерть головного героя у фільмі» та ін.

Образу в учнів викликала «поведінка близьких»; «хвороба під час канікул»; «молодший брат з'їв мою шоколадку»; «невміння співчувати»; «брехня»; «гнів товариша»; «поведінка сестри»; «лайливі слова»; «хамовитий продавець»; «несмачна шоколадка за 50 грн»; «один тиждень канікул»; що «люди нехтують правильною вимовою»; чужа думка; несправедливість оточуючих; відмова у допомозі; мама заборонила зробити мені те, що я хотіла; зрада близької людини; ставлення оточуючих до природи (при проведенні еко-акції); якість проведення пробного ЗНО з іно-

земної мови; не пам'ятаю, але інколи буває неприємно.

Вочевидь, що не всі події адекватні зазначеним емоціям. Наприклад, якщо *здивувати* може «погода» чи «кількість синонімів», то «несправедливість» і «невихованість» має викликати іншу емоцію. Якщо вражає «відвага воїнів АТО», «художня книжка», «поїздка в Карпати», «український патріотизм», то «пожежа у дворі», «війна у країні», «ураження отрутою «Новачок» передбачають інші емоції. Розчулили: «пробне ЗНО»; «мало канікул»; «люди не розуміють реальності»; «погода».

Неадекватними емоції *здивування* також вважаємо відповіді «корупція», «смерть військових на Донбасі»; «прогуляв 2 уроки з української мови»; «забруднення природи» тощо.

До причин, що викликають *обурення* школярі відносять жадібність; цензуру Росії, диктатора Путіна; вибори президента РФ; поведінку водія маршрутки; ціни за проїзд; поразку українських футболістів; що швидко закінчилися канікули; курс валюти; поведінку людей у громадському транспорті; байдужість людей; найкращу подругу, що купила однакову сукню; погодні умови; ставлення людей до тих, хто їх оточує; учителя історії; шоколад, який дорого коштує і не смачний; військову ситуація в країні; безвідповідальність людей; мало канікул; вступні роботи на факультет з архітектури; суржик; економічну кризу в країні; політичні події; буденність; ігнорування моєї думки; безкарність; події в місті; жорстокість навколишнього світу; коли учитель поставив погану оцінку за кон-

трольну; поведінку сестри; зраду близької людини; художній фільм про шпигунів 40—50 р.р.; ставлення людей до природи; бездіяльність властей; рішення суддів з шоу «Голос країни»; ставлення до людей похилого віку; екологія; брехню ЗМІ про події в Кемерово; ставлення людей до подій у Кемерово.

Трапляються інші варіанти відповідей: «багато чого»; «просто люди»; «учитель»; «безглузде ділення фразеологізмів на якісь групи»; зміст «Хіба ревуть воли, як ясла повні?»; «мене важко образити».

Як бачимо, відповіді частково розкривають світ інтересів і переживань школярів: якщо одну дитину обурює війна, загарбницька політика сусіда-агресора, політичні події в країні, економічна криза, суржик, то емоції інших живляться іншими потребами: «сука з подруги», «шоколад», наголос у слові «піала», і подібне.

Розглядаючи соціалізацію учнів як одне з головних завдань сучасної освіти, ми маємо пам'ятати, що кожен урок має додати дитині соціального досвіду. З цією метою дуже важливо привертати увагу школярів до багатьох соціальних проблем, залучати до спільного й індивідуального пошуку способів розв'язання їх. Але щоб навчитися розв'язувати проблеми, потрібно вміти бачити їх, формулювати суть. Щоб протистояти викликам, треба мати про них чітке уявлення. Наступне запитання анкети передбачало виявити це.

Відповіді на запитання, до яких життєвих викликів ви готові, ми поділили таким чином: (Див. Таблиця 1)

Таблиця 1

№ п/п	Тип відповіді	К-сть	Пояснення
1	Неконкретні відповіді	49%	<p>До будь-яких (до всіх): що дасть життя, з тим і справлюся, які стануться, до таких і готова буду; на всі 100%; що в межах Законів України; до всіх, із якими зможу впоратися; до можливих невдач на шляху досягнення мети; які не загрожують моєму життю і є цікавими для мене; до більшості; до найгірших; до багатьох – 35,5%</p> <p>До всіх, крім: смерті рідної людини і дощових черв'яків; до всіх, крім захворювань; крім війни; складних фізичних навантажень; не готова втрачати рідних; тих, що принижують мою гідність; тих, що порушують моральні межі; тривалої брехні до тих, які загартовують мене; не знаю, але точно не до всіх; до вибору майбутнього життя; до ЗНО (не зовсім...зовсім не готовий); до тих, із якими я справлюсь – 13,5%</p>
2	Конкретні відповіді	38,5	<p>До ЗНО; віддати життя за школу, за дорогу мені людину; вступ до вишу і навчання; хвороби, народження другого братика; до боротьби за територіальну цілісність України; до боротьби з корупцією; до захисту рівноправності людей; готовий боротися за свою сім'ю, Батьківщину та за свої права; до переїзду і зміни обставин; до бідності, кидання інших людей, смерті; до природних катаклізмів; до навчання за кордоном (в іншому місці); до умов у гуртожитку; до заробляння грошей; готовий бути відповідальним за щось, когось; до кар'єра; створити серйозні стосунки; виконувати творчі проекти подорожувати світом; до самостійного (життя) проживання; до служби в армії; до заробляння грошей; до самостійного догляду за своїм здоров'ям; самостійно розв'язувати життєві проблеми; брати на себе відповідальність; долар по 50 грн; не готова ні до чого; ніколи не буду готовий до кінця; ні до яких.</p>
3	Немає відповіді	12,5%	–

У результаті умовно готовими до життєвих викликів себе вважають менше половини опитаних. Слід відповісти «до всіх», «до будь-яких» не завжди є відповіданими.

Відповіді свідчать про *нерозуміння* суті питання: готова дати комусь в обличчя (займаюсь спортом), а так ні до яких; життя непередбачуване, потрібно бути готовими до всього; незважаючи ні на що залишатися людиною; до відданості справі, яка може змінити життя; до всіх, що піднесе моє життя; робота; боротися за справедливість; впорядкувати своє життя; пройти вогонь, воду й мідні труби заради своєї мети; до всіх, із якими я зможу впоратися; треба бути готовим до будь-яких; ніхто не знає, що буде завтра; хай виклики будуть загадкою; до будь-яких, аби досягти своєї мети; до стресових ситуацій; залежно від складності цього абстрактного поняття; завжди, люблю боротися складні ситуації; поки я в них не побуваю — нічого сказати не можу.

Викликають занепокоєння відповіді: «до роботи (няня, посудомийка, офіціантка), іще можу сісти на шпагат»; «насправді боязко, але коли немає куди втекти».

Відповіді, що містять очікування від нової української школи: (Див. Таблиця 2)

Є відповіді, у яких учні висловлюють зневіру, байдужість: «нічого нового й прогресивного»; «я не думаю про це»; «нічого, бо я не планую вчитися в 11 класі і дітей своїх сюди не віддаватиму»; «я закінчую школу, і мені це не потрібно» та ін.

Учні висловили також зауваження й побажання щодо підручника української мови: (Див. Таблиця 3)

Привертають увагу відповіді такого типу: «не читаю підручника української мови», «спалити», «я його не читаю», «здати в макулатуру», «переходити на електронні підручники», «щоб підручники не суперечили один одному», «у мене його немає, мій підручник у бібліотеці».

На матеріалі невеликого за обсягом тексту учням було запропоновано виявити й сформулювати суть проблеми (Зменшення кількості носіїв призводить до зникнення мов).

Відповіді згрупували так: (Див. Таблиця 4)

Варто звернути увагу на таку відповідь: «Я надто лінива, щоб таке читати».

Важливим для розвитку мисленнєвої діяльності учнів під час роботи з текстом є вміння виділяти ключові слова. На жаль, із завданням виписати ключові слова впоралися не всі учні. Результати дають нам підстави для такого висновку: значна частина учнів досі не володіє цими навичками, а тому виписують речення, незрозумілі слова з тексту, замість 5—7 — одне-двоє; слова, що не є ключовими, двоє реципієнтів просто намалювали ключ.

Для соціалізації учнів, формування в них активної життєвої позиції, світогляду зрештою, важливо формувати ставлення до багатьох подій, явищ, проблем тощо. Минули часи, коли схвальною була позиція «я поза політикою». Сьогодні бути «поза політи-

кою» означає бути поза суспільством, поза проблемами освіти, медицини, безпеки, моралі тощо.

Ключовими словами тлумачення поняття «ставлення» дослідники обирають «почуття», «оцінювання», «відчуття». Важливість формування ставлень полягає в тому, що цей процес передбачає залучення багатьох мисленнєвих операцій — аналіз, порівняння, синтез, у процесі яких формуються думки, розвиваються відчуття, продукуються ідеї.

Сформоване ставлення до предмета, людини, події, явища тощо визначає правила поведінки з ним. За висновками психологів, індивідуально-ціннісна система суб'єктивно-оцінних ставлень є базисом особистості. Відповідно розвиток дитини тісно пов'язаний із формуванням у неї системи ставлень.

Надзвичайно важливо також те, що сформована система ставлень захищає людину від різних маніпуляцій і шкідливих впливів.

Відповіді щодо ставлення до проблеми, покладеної в основу тексту, згрупували так: (Див. Таблиця 5)

Загрозу зникнення української мови бачать 52,5%, не бачать загрози 19%, решта ж або не розуміють, або не сприймають зникнення мов як проблему.

Із відповідями робимо висновки:

1. Не всі учні розуміють суть поняття «ставлення», а в значній частині воно формується інтуїтивно.

2. Десь у чомусь ми спільно ще недопрацювали: жодного учня не вразила/схвилювала/обурило/розчулила трагедія в Одесі, коли в полум'ї загинули діти, які відпочивали в таборі, однак багато з них зробили: Україна тиждень оплакувала загиблих дітей з російського міста, відвернувшись від болю й горя батьків загиблих хлопців на російсько-українській війні. У тексті про мови багато учнів спрямували зусилля на порятунок чужих мов, що вмирають, пропонуючи писати для них словники, організувати експедиції і навіть самим ці мови вивчати, тоді як не меншої турботи потребує українська мова.

Пропозиції щодо розв'язання проблеми, порушеної в тексті: (Див. Таблиця 6)

Оскільки однією з найважливіших мовних навичок XXI століття є збагачення активного словника, ми запропонували з'ясувати лексичне значення слова «застати». У результаті правильні відповіді становлять лише 5%, неповні — 39%, неправильні — 43,5%, а 12,5% опитаних не виконали завдання.

Результати завдання *дібрати синоніми до слова «розмовляють»*: 0 — 6,5%, 1 — 12,5%, 2 — 18,5%, 3 — 23,5%, 4 — 15%, 5 — 7,5%, 6 — 8,5%, 7 — 1%, 8 — 1,5%, 9 — 2%, 10 — 2,5%, найбільша кількість дібраних синонімів — 13 (1%).

Загальні висновки. Виявлені у процесі аналізу проблеми засвідчили наявність прогнозованих освітніх проблем. Експериментальна методика компетентісно орієнтованого навчання української мови учнів ліцею на рівні стандарту буде спрямована на розвиток емоційної, пізнавальної, духовно-моральної й особистісної сфер. Завдання вправ і робота з *текста-*

Таблиця 2

№ п/п	З чим пов'язані очікування	Приклади
1	Організація освітнього процесу 20,6%	Зменшити кількість переказів – збільшити кількість власних висловлень; більше вивчати сучасну українську літературу; більше практики (орієнтування на практику, практичних завдань); інше (зрозуміле) подання інформації; новий спосіб подання матеріалу (нові методи); цікаві (змістовні) уроки (цікавого навчання); краще викладання (пояснення); лаконічне пояснення; інформаційні (нові) технології; несподіванки; цікаві правила; надання права вибору; творчі завдання; більше роботи в групах, командах; що буде цікаво; нових ідей, методик, креативу; творчі проекти; зацікавлення; поновити твори; проблемне вивчення матеріалу...
2	З плануванням освіти 17,9% (40)	Нові цікаві програми; право вибору предметів; більше розмовної англійської; знань, що стануть в нагоді у дорослому житті; позбавлення зайвої інформації; розвантаження програм; триваліші перерви; стимулювання до навчання; більше предметів, які б знадобилися в житті; цікавий матеріал, який би готував не тільки до ЗНО, але й до дорослого життя; введення волонтерства в навчальний процес; правила етикету для дорослого життя; більше української мови; різноманітні гуртки; зменшення кількості предметів(вивести з переліку непотрібні предмети); полегшення навчання; скорочення кількості предметів (щоб у старших класах вивчали лише ті предмети, які потрібні для вступу й дорослого життя; зменшення бюрократії; навчання виключно українською мовою; класи обдарованих дітей; більше (поглиблено) вчити українську мову;
3	З особистісними результатами 11,6 %	Застосування знань; замість знань – особистісний розвиток; якісну освіту; щоб навчали критично мислити, ставити запитання; компетентної підготовки до реалій; самостійності (кожен стане самостійним, зможе застосовувати свої знання); розвиток компетентностей; подолання страху відповісти неправильно; вихованих дітей; щоб після закінчення діти знали, ким хочуть стати; добра освіта; зростання національної свідомості; щасливе дитинство.
4	Немає відповіді 11,2%	-
5	З учителем 8,5%	Щоб учителям сплачували більшу зарплату; зміна психології вчителів у ставленні до учнів; спеціалістів, зацікавлених у навчанні дітей; молоді вчителі з високим психологічним рівнем, здатних нормально пояснити матеріал; вікова межа вчителів – 52 роки (звільняти вчителів, які вже на пенсії); уміння знаходити спільну мову з дітьми; краще (гарне) ставлення; нові нормальні вчителі; сучасні вчителі; більше вимог до вчителів; добрі вчителі; учителі в тренді.
6	З навантаженням 8%	До 4 класу не пропонувати жодних важких самостійних – у цей час виховувати дитину; адекватних навантажень; щоб не було домашнього завдання (мінімум домашнього завдання); зменшення кількості уроків на день; менш завантажений робочий день; щоб не було 12 класів і було легше вчитися.
7	З концепцією нової школи 7,2%	Реформи; інших підходів; щоб до дітей ставилися як до особистостей; можливості впливати на спосіб викладання предметів; нового, а не імітації; системи освіти, яка розвиває і дає змогу саморозвиватися; нового принципу: «Головне не оцінки, а знання»; навчання має бути таким, щоб діти хотіли йти до школи; руйнування пережитків радянської школи; нові правила; орієнтування на скандинавську (європейську) систему освіти; школа розвиватиме здібності, а не «валитиме» інформацією; щоб діти мали більше можливостей для розвитку.
8	З духом, характером школи 6,7%	Щоб усі розмовляли українською мовою; щоб кожен розмовляв українською і щоб українська школа не зникла; що туди хотітиметься ходити (що буде бажання й мотивація туди ходити); дружня атмосфера; толерантність; гарна українська мова; адекватність; комфорт; гарне ставлення до дітей; безпека у школі; усе робити з душею, а не по шаблону; щоб учні ходили у вишиванках і говорили українською мовою;
9	З приміщенням, обладнанням 2,7 %	Обладнання технікою; незвичайний зовнішній вигляд; електронних підручників; персональні камери схову для речей учнів; добре облаштовані класи;

Таблиця 3

№ п/п	До чого звернені побажання:	Приклади побажань/зауважень
1	Характер (вид) матеріалу (27,3%)	Більше вправ і завдань до правил; більше правил; менше переказів; більше прикладів; додати складніші завдання; більше розмовних вправ і вправ на обговорення; урізноманітнити завдання і вправи, бракує творчих завдань; мало практики і багато правил; більше практичних завдань; більше завдань для роботи в парах (групах) та ін.
2	Виклад матеріалу (22,2%)	Щоб було зрозуміло, доступно, цікаво; правильність (якість) формулювання правил; більш розгорнуті пояснення; має бути коротко, лаконічно; уникнення правил типу «у деяких випадках»; точно формулювати правила; пояснювати правила своїми словами; висловлення автора мають бути зрозумілими; надто наукове пояснення матеріалу; аргументувати, для чого ми це вивчаємо.
3	Немає відповіді (13,1%)	–
4	Зміст (10,4%)	Нецікаві завдання; безліч непотрібної інформації, яка нічого учневі не дає; більше завдань, які можна пристосувати до життя; цікавіше подавати матеріал; зробити цікавішим; більше потрібної інформації; приклади з життя; робити розбір типових помилок; не планувати домашні завдання, у яких багато тексту, бо це викликає відразу; осучаснити; вилучити зайве; потрібен покажчик; більше життєвих прикладів (<i>прізвище автора</i>); актуальніші приклади речень; більше цікавої нової інформації.
5	Оформлення (6,3%)	Більше малюнків; поганий вигляд; зробити сучасний дизайн; правила подати з коміксами; за основу брати оксфордські; яскравіше оформлення; більше яскравих ілюстрацій; щоб менше було помилок; оновити дизайн; осучаснити.
6	Проекція на ЗНО (5,9%)	Адаптувати до ЗНО; більше тестів; щоб автор Н. робив нормальні тести, не забував своїх же правил.
7	Спосіб подання теоретичного матеріалу (5,4%)	«Стіну тексту» замінити схемами, таблицями.
8	Усе влаштовує (2,7%)	
9	Формат (1,8%)	Змінити формат; зробити у вигляді посібника; зробити меншим.

Таблиця 4

№ п/п		Варіанти відповідей учнів
1	Правильно (3,5%)	Зникнення мов унаслідок вимирання носіїв; умирають носії мови – зникає мова; немає носіїв мови – немає мови.
2	Приблизне (неповне) формулювання (67,5%)	Зникнення мов, що може призвести до збіднення світової культури; зникнення(вимирання) мов; багато мов можуть стати мертвими; проблема збереження стародавніх мов; проблема мов, що зникають; забуття будь-якої мови – проблема всього людства; втрата людством набутих мовних цінностей; з кожним роком ми перестаємо цінувати мову наших предків і цим самим спустошуємо світову культуру; кожна мова – скарб для суспільства, яке нею розмовляє; мови, якими говорить мало людей;
3	Неправильно (24%)	Зникнення світової культури; забування мов і світової культури; більшість мов можуть зникнути; мова, яку не вивчають, поступово занепадає; збереження мови убих; зникнення мов, які мають наукову цінність; стилістична; збіднення людства різними темами; вимирання племен, які єдині знають мову; треба більше читати, розвивати щось нове, тоді словниковий запас буде більший; байдужість людей до вивчення минулого, що призводить до забуття мов і культур; кожен народ хоче, щоб його мова процвітала; збіднілість світової культури; недостатня увага до культури етнічних меншин; люди почали забувати минулу історію і зовсім не зацікавлені нею; люди скоро забувають свою мову і стають неграмотними.
4	Немає відповіді (4%)	-

Таблиця 5

№ п/п	Результат	Приклади
1	Висловили ставлення (33,5%)	Мене це обурило; проблема не є актуальною; правильно, що такі теми порушують; це серйозна (актуальна, нагальна, важлива) проблема; це велика втрата; дуже прикро втрачати мови; я засмучена; це проблема надумана; не бачу тут проблеми; мене це не турбує, хай усе йде своїм шляхом; це жахливо; якщо немає носіїв, то й мова має вимерти; зникнення кількох мов не збіднить світову культуру; ставлення нейтральне; ця проблема не менш важлива за зникнення видів тварин; негативне; мені все одно, я за глобалізацію; проблема актуальна, але не думаю, що її треба розв'язувати, старі мови мають забутись; нормальне; я вважаю, що світ іде до космополітизму, і всі розмовлятимуть спільною мовою; я не вважаю, що потрібно забувати ці мови; мови проходять природний відбір; треба берегти мови;
2	Не висловили ставлення (47,5%)	Треба берегти мову; з кожним днем сучасні мови витискають старі мови; треба розвивати всі мови світу; зникнення мов може спричинити збіднення культури; мова жива, поки нею розмовляють; занепад мов; є така проблема, і її треба розв'язувати; кожен має право спілкуватися будь-якою мовою; ми повинні зберігати алфавіти і словнички цих мов; змінам запобігти неможливо; це процес природний і невідворотний; кожна з мов світу має значення; у світі залишилося дуже мало лінгвістів і поступово зникають більшість мов; люди в суспільстві хочуть розмовляти однією мовою, щоб розуміти один одного; дослідники застали тільки свіжу могилу – ця теза показує, який швидкоплинний час; я згодна з тим, що деякі мови зникають зі світової культури; деякі люди вважають, що все буде, як буде, і їх це не хвилює; це справа буденна, іноді застарілі діалекти виштовхуються новими словами, більш сучасними; я вважаю, що в наш час не докладають зусиль, щоб порятувати ці мови..
3	Немає відповіді (18%)	-

№ п/п	Характер відповіді	Приклади
1	Немає відповіді (15%)	-
2	Посутні пропозиції (24%)	Заохочення до вивчення української мови; потрібно з дитинства цінувати свою мову; привчати дітей ще із садка розмовляти українською; не потрібно забувати свою мову, навіть якщо ти покидаєш країну; кожному народові розмовляти своєю мовою й шанувати її; вчити рідну мову; говорити рідною мовою; батьки повинні підтримувати в сім'ї інтерес до української мови; дбати про свою мову; починати кожному потрібно з себе, щоб усвідомити значення мови.
3	Пропозиції не по суті (61%)	Записувати мови, які зникають; треба вчити інші мови, а потім навчати інших, вчити й відновлювати чужі мови; більше розмовляти цими мовами; вивчати мертві мови; передавати ці мови з покоління в покоління; створити науково-дослідні центри, інститути; вивчати багато мов; розвивати мову, вводити нові слова; пропонувати ці мови другими державними в сусідніх країнах ; створити реєстр мови, що вимирають; не забувати мову, підтримувати її; введення цих мов у навчальні плани; популяризація цих мов; задокументувати всі мови, поговорити з усіма лінгвістами; не можна нехтувати цією мовою; просто не заважати цим мовами бути; вважаю, що розв'язувати проблему не потрібно; розробити програми з вивчення цих мов; створити єдину систему граматики; створити словники, довідники тих мов; вивчати іноземні мови, культури, звичаї; збереження джерел, із яких вони витікають; створити міжнародний комітет; звузити межі космополітизму; оживити мови, розшукати людей; в університетах вивчати мови, що вимирають; викладати більше іноземних мов, дозволяти дітям самим обирати, які мови вивчати; записати і врятувати; омолодження нації; створити фонд лінгвістів (хай вони їздять по світу і рятують мови); організовувати, зацікавлювати молодь робити турпоїздки з охочими майбутніми мовознавцями, записувати мови, що зникають; людям мертва мова не цікава.

У статті проаналізовано й узагальнено матеріали констатувального експерименту з проблеми компетентнісного навчання української мови учнів ліцею. У результаті виявлено прогалини ціннісного виховання, формування крізь призму цінностей ставлення до себе, до світу, до подій і явищ у ньому. На думку авторки, сучасним методикам бракує функційності, завдань розвивального характеру, культурного компонента. Обмеження впливу культури на сучасну школу гальмує психологічний і соціальний розвиток учнів, формування в них патрі-

отизму, багатьох моральних чеснот. Зважаючи на психологічні особливості підліткового віку, саме в цей період необхідно спрямувати зусилля методик на формування переконань і поглядів учнів, на усвідомлення себе, своїх можливостей, уподобань, на вибір моральних цінностей, визначення перспектив і планів на майбутнє.

Ключові слова: емоційна сфера учнів, анкети, цінності, ставлення, мовні навички, аналіз, методика компетентнісного навчання.

Література

1. Реан А.А. Психология подростка : Учебник. / Под ред. А.А. Реана. – СПб : ПРАЙМ-ЕВРОЗНАК, 2003. — 480 с.
2. Робинсон К. Образование против таланта / Кен Робинсон : пер. с англ. Н. Макаровой. — М.: Манн Иванов и Фербер, Эксмо, 2013. — 336 с.